

Nieuwste Tijd

Anet Bleich, *De stille diplomaat – Max van der Stoel 1924-2011* (Uitgeverij Balans; Amsterdam, 2018) 495 p., ill., €34,95 ISBN 9789460038013.

Albertine Bloemendal, *Reframing the Diplomat: Ernst van der Beugel and the Cold War Atlantic Community* (Brill; Leiden, 2018) 354 p., ill., €133,- ISBN 97804359178.

De stille en de informele diplomaat

Bijna gelijktijdig verschenen in februari van vorig jaar de biografieën van oud-minister van Buitenlandse Zaken Max van der Stoel (1924-2011) en van oud-diplomaat en secretaris-generaal van de Bilderbergconferenties Ernst van der Beugel (1918-2004). Het is aan te raden de biografieën van deze generatiegenoten te lezen, want naast de plezierige schrijfstijl van zowel Anet Bleich als Albertine Bloemendal, bieden de carrières van Van der Stoel en Van der Beugel niet alleen een breed venster op de ontwikkeling van het naoorlogse Nederlandse buitenlandbeleid, maar werpen zij ook licht op de (on)mogelijkheden van (in)formele diplomatie.

Bleich, die in 2008 al de biografie van Joop den Uyl bezorgde, beschrijft het leven en de lange carrière van Van der Stoel, met als rode draad zijn inzet voor democratie en mensenrechten. Bleich karakteriseert Van der Stoel als ‘stille diplomaat’, omdat hij – vanwege de gevoelige kwesties waarmee hij te maken had – vaak discreet handelde. Deze karakterstijf past daarnaast bij Van der Stoels ‘introverte, vrij gesloten persoonlijkheid’, aldus Bleich (p. 131). Desondanks waren zijn contacten met buitenlandse collega’s vaak persoonlijk en betrokken, en vooral in Europa leverde dat successen op. Zo volhardde Van der Stoel in zijn pleidooi voor het herstel van de Griekse en

Portugese democratieën. Als minister van Buitenlandse Zaken pleitte hij bovendien voor het opnemen van mensenrechten in de Helsinki-akkoorden, en onderhield hij nauwe contacten met Tsjechische dissidenten van Charta 77.

Toch is de biografie niet die van een heilige. Bleich laat zien dat Van der Stoels houding ten aanzien van mensenrechten complex was. In 1966 vroeg Van der Stoel als staatssecretaris voor Buitenlandse Zaken steun voor het Soeharto-regime in Indonesië, terwijl dat bewind verantwoordelijk was voor de moord op honderdduizenden communisten (p. 83-84). Eveneens was Van der Stoel aanvankelijk opvallend zwijgzaam over het bloedvergieten tijdens de Vietnamoorlog (p. 86).

Deze dubbelzinnigheid is te wijten aan Van der Stoels grondhouding, welke bepaald werd door zijn ervaringen tijdens en direct na de oorlog, zo laat Bleich zien (p. 432). De appeasementpolitiek tegenover Hitler in 1938, en de latere Duitse bezetting, leerden Van der Stoel dat concessies aan dictatoriale regimes gevaarlijk waren (p. 21). Na de oorlog zag hij ook het communisme al snel als een bedreiging. Daarom achtte hij de band met Amerika cruciaal om de vrijheid en de democratie in Europa te verdedigen (p. 217). Echter, Van der Stoel was zeker geen kritiekloos atlanticus. Hij erkende wel degelijk dat

de houding van Amerika in Vietnam fout was, maar wilde daar geen politieke consequenties aan verbinden die de band met Amerika konden schaden.

De steun voor het Atlantische bondgenootschap en voor de NAVO leverden Van der Stoel veel kritiek op van partijgenoten van de linkerflank van de PVDA. Anderzijds werd hem vanuit conservatievere hoek vaak een 'moraliserende buitenlandse politiek' verweten, die slecht zou zijn voor het bedrijfsleven en de economische belangen van Nederland in het buitenland (p. 184). Als minister was Van der Stoel volgens Bleich daarom voortdurend op zoek naar een 'balans tussen politiek realisme en moreel verantwoordelijk optreden' (p. 304). Dat vereiste wilskracht, toewijding en dossierkennis, maar ook een realistisch (en dus haalbaar) mensenrechtenbeleid.

Waar Van der Stoel vasthield aan zijn idealen van vrijheid en democratie en probeerde met 'stille diplomatie' de bakens te verzetten, is Van der Beugels carrière interessant omdat hij vooral buiten de contouren van de formele diplomatie opereerde. In *Reframing the Diplomat* karakteriseert Bloemendal Van der Beugel als een informele diplomaat, met een belangrijke functie binnen de informele trans-Atlantische gemeenschap die ontstond tegen de achtergrond van de Koude Oorlog. De nadruk ligt hierbij vooral op zijn rol in het diplomatieke proces als *private citizen* na 1959.

Bloemendal toont dat de wortels van Van der Beugels informele diplomaten-carrière liggen in zijn naoorlogse betrokkenheid bij de uitvoering van het Marshall Plan. Namens de Nederlandse regering was hij tussen juli en september 1947 aanwezig in Parijs, waar zestien

Europese landen een gemeenschappelijk plan maakten voor de wederopbouw van hun handel en industrie. Mede door het publiek-private karakter van de Marshall-hulp raakte Van der Beugel de daaropvolgende jaren verweven in een web van trans-Atlantische sociale en diplomatieke contacten (p. 83).

Van der Beugel raakte ook betrokken bij de eerste stappen in de Europese integratie. Opgegroeid met dezelfde ervaringen als Van der Stoel had de appeasementpolitiek voor Van der Beugel het belang van machtspolitiek aangetoond (p. 306). Dit maakte hem vooral een voorstander van Europese samenwerking binnen een breder Atlantisch raamwerk: een *Atlanticist European* noemt Bloemendal hem.

Bloemendal laat zien dat die band met Amerika de constante is in Van der Beugels carrière en in zijn denken. Vanaf de jaren vijftig vreesde Van der Beugel de Franse invloed op de Europese samenwerking, vooral via het informele Actiecomité van Jean Monnet – dat hij zag als verlengstuk van de Franse diplomatie. Een Europa onder Franse leiding was niet in het Nederlandse belang, en zou de band met Amerika verzwakken, dacht Van der Beugel. Tegelijkertijd demonstreerde het Actiecomité van Monnet wat de mogelijkheden waren van informele diplomatie.

Van der Beugel wantrouwde de Europees-gezinde minister van Buitenlandse Zaken Johan Willem Beyen en vreesde verzwakking van de band met Amerika. Eind jaren vijftig verliet Van der Beugel daarom het ministerie, en begon hij zijn carrière als informele diplomaat. Vanaf 1959 was hij topman bij KLM, en vanaf 1960 ook secretaris-generaal van de Bilderberggroep. Hier ontpopte hij zich tot

mediator in de trans-Atlantische betrekkingen. Via de informele Bilderberggroep hield hij de banden met Amerika warm op een moment dat formele betrekkingen moeizaam verliepen. Zoals in de jaren zestig, toen Charles de Gaulle het Amerikaanse leiderschap ter discussie stelde. Tijdens de Bilderbergconferentie van 1963 in Cannes – waar ook George Ball, toenmalig *Under Secretary of State*, aanwezig was – liet Van der Beugel de Amerikanen zien dat niet alle Europeanen deze Franse kritiek deelden (p. 181-190).

Volgens Bloemendal maakten Van der Beugels contacten binnen de Atlantische gemeenschap hem tot een ‘well-informed and valuable source of information and [...] useful backchannel for informal communication’ (p. 152). In de jaren zeventig groeide hij zelfs uit tot ‘liaison’ tussen de Nederlandse elite van het buitenlandbeleid en het Amerikaanse *State Department*.

Gedurende de jaren zestig zette Van der Beugel in op verjonging van de trans-Atlantische elite. Het anti-amerikanisme van de jongere generatie baarde hem zorgen, en hij erkende dat er een *values gap* bestond tussen zijn eigen Marshall Plan-generatie en de nieuwe generatie, die de oorlog niet had meegemaakt. Samen met grote filantropische instellingen als de Ford, Rockefeller en Carnegie foundations zette hij zich in om de nieuwe generatie te overtuigen van de noodzaak van een sterk Atlantisch bondgenootschap.

Bovendien gebruikte hij zijn positie als publiek intellectueel (hij werd in 1966 hoogleraar bij de Universiteit Leiden) om te blijven waarschuwen voor de gevaren van het Sovjetimperialisme – en zo de relevantie van een sterk bondgenootschap te bepleiten.

De biografieën van Van der Stoel en Van der Beugel tonen de diepe verankering van het trans-Atlantische bondgenootschap in het naoorlogse Nederlandse buitenlandbeleid. Niet alleen was het bondgenootschap de hoeksteen van de Nederlandse veiligheid in een tumultueuze wereld, maar het was ook in emotionele zin een hoeksteen die een drijfveer vormde in het denken en handelen van zowel Van der Stoel als Van der Beugel. Bij beiden was de sterke oriëntatie op Amerika gegrond in de oorlogservaringen en angst voor dictatoriale regimes. Tot slot is in beide biografieën veel aandacht voor de privé-kant van de diplomaat, en hierdoor wordt zichtbaar dat persoonlijke overtuigingen een grote rol spelen in het diplomatieke proces. Voor Van der Stoel kwam dat neer op een voortdurend balanceren tussen politieke belangen en wat hij zag als moreel verantwoordelijk optreden. Voor Van der Beugel betekende het dat hij zijn diplomatieke connecties voortaan zou aanwenden als *private citizen*, en zou uitgroeien tot mediator in de informele trans-Atlantische gemeenschap.

Jorrit Steehouder, Universiteit Utrecht